

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 47, Haziran/June 2022, 64-83
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/70251>

ISSN 2791-6812

Kur'an'ın Mesânî Özelliği

The Mathānī Feature of the Qur'ān

Yazar Bilgisi Author Information

Mustafa Erhan GÖZDEN

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Çanakkale, Türkiye
Dr., Ministry of National Education, Çanakkale, Türkiye
m.e.gozden@hotmail.com , www.orcid.org/0000-0003-4346-4609

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1025415
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
18 Kasım/November 2021	4 Haziran/June 2022

Öz

Kur'an'ın kendi ifadelerinden anlaşılan birçok hususiyeti vardır. Onun isim ve sıfatları bunların başında gelmektedir. Bunlar, bağlama uygun bir tarzda gelir ve anlatılan konuya en uygun hangisi ise o kullanılır. Bu bağlamda Kur'an'ın kendisini nitelediği özelliklerini iki ana grupta değerlendirmek isabetli olacaktır. Birincisi, “doğrudan ilahi vahyin karşılığı olarak kullanılan isimler” dir. Örneğin *Furkan, Zikir, Nur, Ruh, Hüda, Şifa, Rahmet* ve *Mev'iza* gibi bizzat Kur'an'ın kendisine verdiği isimlerin yine Kur'an içerisinde sıkça isimlerinin kullanılması gibi. Bunlardan *Kur'ân* ve *Kitâb*, en meşhuru ve Mushaf-ı Şerif'te en çok geçenleridir. Yani *Kur'an* ve *Kitab* isimleri diğerlerinden daha fazla kullanılmıştır. Bununla; ilahi vahyin *Kur'an* diye adlandırılmasında dillerde okunuyor olması, *Kitab* olarak isimlendirilmesinde ise kalemle yazılmış olması hususları gözetilmiş olabilir. Ayrıca bu iki ismin, hafızalarda ve satırlarda olmak üzere ilâhî vahyin iki yerde korunmuş olduğuna da işaret ettiği söylenebilir. Dolayısıyla bu her iki isim de fiilen meydana gelen durumu anlatmaktadır.

İkincisi ise “isim olmayıp ilahi vahyin özelliklerini belirten vasıflar”dır. Bu sıfatlar, Kur'an anlamında bir isim olarak kullanılmayıp aslında Kur'an'ın özelliklerini belirten niteliklerdir. *Mübîn, Azim, Hakim, Mecid* ve *Kerim* bunların en meşhurları olup Kur'an ismiyle yan yana kullanılan ve ilahi vahyi niteleyen sıfatlardır. Kur'an'ı niteleyen bu sıfatların; Kur'an'ın kaynağıyla ilgili olanlar, Kur'an'ın her yönden korunacağına ve azametine işaret edenler, Kur'an'ın indiriliş amacı ile ilgili olanlar ve Kur'an'ın dili ve üslubu ile ilgili olanlar şeklinde tasnifi de mümkündür

Mesânî özelliği de Kur'an'da onun tanıtıcı bir vasfı olarak geçmektedir. Oldukça manidar ve geniş bir anlam içeriğine sahip bir kelime olan mesânî, “Allah sözlerin en güzelini, (ayetleri) birbirine benzeyen, mesânî ve bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların ondan tüyleri ürperir. (Lakin) sonunda Allah'ı anarak tenleri ve kalpleri yumuşar/sükûn bulur. İşte Allah'ın rehberliği böyle olup dileyeni/dilediğini bunlarla hidayete ulaştırır. (Ama) Allah'ın dalalette bıraktığı kimse için ise hiçbir yol gösterici bulunmaz.” (ez-Zümer 39/23) ve “Andolsun ki, biz sana seb'i mesânîyi ve şu Azim Kur'an'ı verdik.” (el-Hicr 15/87) ayetlerinde Kur'an'ı niteleyen önemli bir sıfat olarak takdim edilmiştir.

Bu çalışmada, Kur'an'ın dil ve üslubuyla ilgili sıfatlarından olan mesânî kavramının yine Kur'an'a dayanarak incelenmesi hedeflenmiştir. Günümüze kadar oluşan tefsir külliyatında konunun detaylıca ve bağımsız olarak ele alınmaması bu araştırmaya yönelmenin temel nedeni olmuştur. Yapılan çalışmaların ortak özelliği ise, mesânî sözcüğünün genelde değişik tanımlarının yapıp Kur'an'dan yeterince örnekler verilmeyişidir. Bu tanımların en önemlileri; tekrar, çift/ikili, övgü, bıkmamak, sürekli okumak, daima taze/yeni kalmak, eskimemek şeklinde sıralanabilir. Bunlar arasından tekrar etmek ve ikili/karşılaştırmalı anlatım olgusunun mesânîyi ifade etmede öne çıktığı söylenebilir.

Bu incelemede, özellikle bu iki anlam sahasıyla ilgili Kur'an'dan yeterli derecede örnekler vermeye çalışılacaktır. Öncesinde ise konunun bir altyapısı mahiyetinde, mesânî kelimesinin kavramsal çerçevesine değinilecek ve delalet ettiği değişik anlamlardan bahsedilecektir. Bu çalışmanın, konuyla ilgili neredeyse yok denecek kadar müstakil araştırmanın azlığından dolayı ortaya konacak birçok araştırmaya başlangıç teşkil etmesi ümit edilmektedir. Böylece Kur'an'ın mesânî özelliğiyle ilgili yapılacak daha kapsamlı çalışmalar, bu sahanın daha da aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an'ın isimleri, Mesânî, Tekrar, Karşılaştırmalı Anlatım.

Abstract

The Qur'ān has many features that could be inferred from its own wording. Among them are its names and attributes. These fit in the context and are used in line with the topic addressed. It would be appropriate to categorise the characteristics of the Qur'ān into two major groups. The first is the "names understood from divine revelation". For example, the names mentioned by the Qur'ān itself, such as al-Furqān, al-Dhikr, al-Nūr, al-Rūḥ, al-Hudā, al-Shifā', al-Raḥmān and al-Maw'izah, are often used in the Qur'ān. The most famous of these are the Qur'ān and al-Kitāb; they are the most frequently mentioned names in al-Muṣḥaf al-Sharīf. In other words, the names the Qur'ān and al-Kitāb are used more frequently than others. These names might have been assigned since the divine revelation is called the Qur'ān due to its being recited, and it is named as al-Kitāb due to its being written using a pen. These two names possibly indicate that the divine revelation is preserved in two ways: in memories and lines. Therefore, both names refer to actual practices.

The second is "qualities that are not names but indicate the characteristics of the divine revelation". These attributes are not used as nouns used to refer to the Qur'ān itself but are qualities which indicate the characteristics of the Qur'ān. al-Mubīn, al-'Azīm, al-Ḥakīm, al-Majīd and al-Karīm are the most famous of these, and they are used as adjectives to describe the Qur'ān and to describe the divine revelation. These attributive words can also be classified as words related to the source of the Qur'ān, those that indicate that the Qur'ān will be protected in its every aspect, those that indicate its majesty, those that relate to the purpose of the Qur'ān's revelation, and those that relate to the language and style of the Qur'ān.

The word mathānī is also mentioned in the Qur'ān as a descriptive characteristic of it. Mathānī, a highly expressive word with a quite broad meaning, is presented as a major attribute characterising the Qur'ān, as mentioned in the following verses: *"God bestows from on high the best of all teachings in the shape of a divine writ fully consistent within itself, repeating each statement [of the truth] in manifold forms [a divine writ] whereat shiver the skins of all who of their Sustainer stand in awe: [but] in the end their skins and their hearts do soften at the remembrance of [the grace of] God. Such is God's guidance: He guides therewith him that wills [to be guided], whereas he whom God lets go astray can never find any guide"* (al-Zumar 39/23) and *"and, indeed, We have bestowed upon thee seven of the oft-repeated [verses], and [have, thus, laid open before thee] this sublime Qur'ān"* (al-Ḥijr 15/87).

This study aims to examine the concept of mathānī, which is one of the language- and style-related attributes of the Qur'ān, based on the Qur'ān itself. The main reason for undertaking this research study is that this issue has not been addressed in detail and independently in tafsīr sources that have been written until today. A common characteristic of the available studies is that although they provide different definitions of the word mathānī, they fail to cite enough examples of it from the Qur'ān. The most important of these definitions include repetition, dyad/pair, praise, not getting bored, constant reading, always staying fresh/new and not getting old. It can be said that the concepts of repetition and dual/comparative description stand out in describing the concept of mathānī.

This study provides sufficient examples from the Qur'ān, particularly related to these two meanings. At first, to establish the background of the issue, it explores the conceptual nature of the word mathānī and discusses different meanings it denotes. It will hopefully pave the way for further studies, due to the scarcity of independent research on the subject. Thus, more comprehensive studies to be carried out on the

mathānī characteristic of the Qur'an will contribute to the further illumination of this field.

Keywords: Tafsir, Names of the Qur'an, Mathānī, Repetition, Comparative Description.

Giriş

Son ilâhî kitap olan Kur'an'ın pek çok üstün özellikleri vardır. Onun nitelikleri yine kendisi tarafından açıklanmıştır. Allah, kendisinin isim ve sıfatları üzerinden tanınmasını istediği gibi, gönderdiği ilâhî vahyin de isim ve sıfatları üzerinden anlaşılması hususuna dikkat çekmiştir.¹ Nitekim bazı ayetlerde özel adı olan Kur'an yerine değişik isimlerinden,² bazı yerlerde ise farklı nitelik ve sıfatlarından bahsetmiştir.³ Bu durum tamamen ayetin bağlamındaki anlam vurgusunun hangi isim ve sıfatıyla ilgili olduğuna bağlıdır. "Mesânî" kavramı da⁴ Kur'an'da onun dil ve üslubuyla ilgili bir özelliği olarak yer almaktadır.

Mesânî hakkında birçok yorum yapılmışsa da birbirine benzer bu yorumların tanımdan öte geçemediğine ve ilgili kavramın Kur'an'daki örneklerine ve açıklamalarına fazla yer verilmediğine şahit olunmaktadır.⁵ Hatta günümüze kadarki bazı "Ulûmü'l-Kur'an/Kur'an İlimleri" eserlerinde mesânî kavramına değinilmediği bile söylenebilir.⁶ Son dönemde ise mesânî kavramının daha çok bazı tefsir usûlü kitaplarında "Kur'an'ın İsim ve Sıfatları" başlığında ele alındığı görülür.⁷ Ancak bu çalışmalarda da Kur'an'ın bu önemli özelliğinin sadece birkaç farklı tanımla geçiştirildiği ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca mesânî konusunda müstakil çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nadir çalışmalardan biri, Mustafa Öztürk'ün "Kur'an'da 'Seb'i Mesani' Kavramı" adlı makalesidir. Ancak bu çalışmada, ağırlıklı olarak "yedi" sayısının semantiğine ve "seb'i mesani" kavramının anlam analizine değinilmiştir. Mesani kelimesi ise sadece birbirine yakın tanımlar bağlamında incelenmiştir.⁸

Kanaatimizce Kur'an'ın mesânî niteliği hakkında yeterli/doyurucu çalışmalar yapılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmamızda, mesânî özelliğinin Kur'an'la ilgili "tekrar" ve "çift/ikili" anlatım üslubu olarak iki önemli yönünün ön plana çıktığı görülmekte olup, özellikle bu iki önemli alanın Kur'an'daki yansımalarının neler olduğu konusunda açıklamalar yapılmaya çalışılacaktır. Ancak çalışmanın sınırlarını zorlayacağından mana/konu tekrarı araştırmanın dışında tutulacaktır. Çünkü Kur'an'da bulunan tüm

¹ Abdurrahman Çetin, "Kur'an'a Göre Kur'an'ın İsim ve Sıfatları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 67, 101.

² Örneğin bkz. en-Nisâ 4/174; Yûnus 10/57; el-Furkân 25/1; el-Hicr 15/9; en-Nahl 16/44; eş-Şûrâ 42/52.

³ Örneğin bkz. el-Hicr 15/1, 87; Yâsîn 36/2; Kâf 50/1; Vâkıa 56/77.

⁴ Bkz. el-Hicr 15/87; ez-Zümer 39/23.

⁵ Örneğin Abdulaziz Bayındır mesani kavramını, "birbirini açıklayan ayetler arasındaki ilişkiyi gösteren kelime" şeklinde tanımlar fakat Kur'an'dan detaylı örnekler vermez. Bkz. Abdulaziz Bayındır, *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2018), 508.

⁶ Örneğin bkz. Muhammed Abdül-Azim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996); Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmü'l-Kur'an*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Timaş Yayınları, 1997). Suyutî (ö. 911/1505) ise eserinde, mesani kavramına sadece birkaç cümle açıklamayla değinmiştir. Bkz. Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, 1974), 1/184. Zerkeşi de (ö. 794/1392) Suyûtî gibi yapmıştır. Bkz. Ebû Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâ'î'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1957), 1/280.

⁷ Örneğin bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1976), 34-36; Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 7-8.

⁸ Bkz. Mustafa Öztürk, "Kur'an'da 'Seb'i Mesânî' Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi* 38/1 (2002), 103-123.

konuları bir çalışmada ele almak uygulamada olası görünmemektedir. Nitekim iman, sabır, şükür, tevekkül, cihat, zikir, tevbe, ihlas gibi Kur'ânî anahtar kavramlar tek başlarına birer inceleme alanıdır. Zaten bu çeşit hususlarla ilgili birçok araştırmanın yapıldığı görülmekte ve böylesi semantik incelemelerin tefsir alanında oldukça çoğaldığı bilinmektedir. Bu bakımdan, orijinalliği daha ön planda olduğu düşünülen lafız tekrarlarının incelenmesi tercih edilecektir.

1. Kur'an'ın Bir Üslup Özelliği Olarak Mesânî

1.1. Mesânî Kavramının Anlam İçeriği

Müsennâ ve mesnâ kelimelerinin çoğulu olan mesânî,⁹ tesniye ve istisnâ anlamındaki ثني (s-n-y) kökünden türemiştir.¹⁰ Bükülmek, kıvrılmak, katlanmak yahut tekrarlamak yoluyla ikili hale gelmek veya değişik bir şeyin eklemesiyle destek çıkılan bir olguya *mesnâ* denilmektedir. Bu haliyle kelime; ikişerli, çifteli, kıvrım, kıvrımlı gibi anlamlara gelmektedir.¹¹ Buradan hareketle bir nesnenin katlarına ve bükümlerine de *mesânî* denmiştir. Nitekim vadinin kıvrım ve dönemeçlerine “mesânî'l-vâdî”, hayvanın dirsek ve dizlerine “mesânî'd-dâbbe” adı verilmiştir.¹² Ayrıca bükülmüş ipe veya ipliğe de *mesnât* veya *misnât* denilmektedir.¹³

Mesânî'nin övgü anlamına gelen “senâ” kökünden türemiş olması da muhtemeldir.¹⁴ Senâ herhangi bir kimsenin iyi veya kötü özelliklerle dile getirilmesidir ki,¹⁵ kimileri bunu sadece erdemli niteliklere has bir özellik olarak belirtmişlerdir.¹⁶ Kur'an'ın mesânî oluşu bu bağlamda, “Kur'an'ı okuyan, bilen ve onunla amel eden daima övgüye mazhar olur.”¹⁷ şeklinde de anlaşılmıştır. Kelimenin diğer bir müştakı olan *seny* de, herhangi bir şeyi diğer bir nesneye katmak/katlamak manasına gelmektedir. Nitekim elbiseyi katlama/dürme “senyü's-sevb” tabiriyle ifade edilmektedir.¹⁸

Mesânî kavramı Kur'an'da, “Allah sözlerin en güzelini, (ayetleri) birbirine benzeyen, mesânî ve bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların ondan tüyleri ürperir. (Lakin) sonunda Allah'ı anarak tenleri ve kalpleri yumuşar/sükûn bulur. İşte Allah'ın rehberliği böyle olup dileyeni/dilediğini bununla hidayete ulaştırır. (Ama) Allah'ın dalalette bıraktığı kimse için ise hiçbir yol gösterici bulunmaz.”¹⁹ ve “Andolsun ki, biz sana seb'i mesânîyi ve şu Azim Kur'an'ı verdik.”²⁰ ayetinde olmak üzere iki yerde Kur'an'ı niteleyen bir sıfat olarak geçmektedir.

⁹ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (y.y.: ts.), 24/386.

¹⁰ Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 111.

¹¹ Muhammed b.Yâkub el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 1636; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 5/3074-3075.

¹² Ebû Nasr İsmail el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-Lüga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Şehâbeddin Ebû Amr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 6/2294.

¹³ Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/511; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3074-3075.

¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3074.

¹⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2296.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/517.

¹⁷ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm* (Kuveyt: Cem'iyetü Ahyâit-Türâsî'l-İslâmiyyi, 1998), 4/46.

¹⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 111. Ayrıca *mesânî* kelimesinin katlanmak/bükülmek/kıvrılmak gibi anlamlarını içeren ayetler için bkz. Hûd 11/5; el-Hac 22/9.

¹⁹ ez-Zümer 39/23.

²⁰ el-Hicr 15/87.

İlgili ayetlerdeki mesânî kavramının yorumlanması bağlamında; İbn Abbas (ö. 68/687) ve Dahhâk (ö. 105/723) öncelikle Kur'an'ın tamamının "mesânî" olduğunu beyan etmiş,²¹ Mücahid (ö. 103/721) de aynı görüşü belirterek ayrıca bu kavramın Allah'ın kuluna olan övgüsünü de içine aldığını ifade etmiştir.²²

İbn Zeyd (ö. 136/754) mesânî kelimesine "müredded" yani "tekrar edilen" anlamını vermiştir. Çünkü Kur'an'da birçok yerde Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. Musa ve diğer peygamberler ve haberleri, öğütler, va'd ve vaidler tekrar edilerek anlatılmıştır.²³ İbn Abbas, Dahhâk ve Katâde (ö. 117/735) de mesânînin "tekrar" anlamında olduğunu söylemişlerdir.²⁴ İbn Âşur da (ö. 1390/1970) bu kavramın, Kur'an'ın amaçlarını sürekli tekrarladığından dolayı "tekrar" anlamına geldiğine vurgu yapmıştır. Ona göre; mesânînin tekrar anlamına gelmesinin sırrı, "tesniye"nin tekrarlanmanın ilki olmasıdır. (Yani herhangi bir eylem ilk defa tekrarlanmaz, ikinci defa tekrarlanır). Tesniye kalıbının tekrara işaret etmesine delil ise "*Sonra gözünü ardı ardına (kerrateyni) çevir! (Her defasında) bakışın, şaşkın ve bezgin bir şekilde önüne geri dönecektir.*"²⁵ ayetidir.²⁶ Zemahşeri (ö. 538/1144) ise mevzuyu daha değişik bir biçimde ele alarak bize göre hayli manidar bir saptamada bulunmuştur: "İnsanların en fazla dinlemek istemediği konuşmalar öğüt türü sözlerdir. Onun için nasihatler, daha ilk baştan defalarca tekrarlanmazsa akıllarda iyice yer tutmaz ve (doğal olarak da) bunun gereği layığıyla yerine getirilemez. Nitekim Hz. Peygamber hedef kitleye vaaz ve nasihat verdiğinde, kalplere ve gönüllere iyice yerleşsin diye üç ile yedi defa tekrar ederdi."²⁷ Dolayısıyla Kur'an'da kıssalar, öğütler ve hikmetler, akıllarda kalıcı hale gelmesi için belirli bir nizam ve uyum içerisinde tekrarlanmıştır.

Mesânî kavramının tekrar vurgusundan başka delalet ettiği bir önemli anlamı da "çift/ikili/karşıtlı" manasıdır. Bu durum, Kur'an'ın "çift kutuplu" oluşu olarak da anlaşılabilir. Bununla ilgili olarak Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814), "Bir şeyi zıddıyla/karşıtıyla zikretmek Kur'an'ın mesânî özelliğidir."²⁸ ifadesini kullanmıştır. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ise sözcüğün işaretine dair daha farklı bir fikir ortaya koymuş ve bu bağlamda şu açıklamaları yapmıştır: "Kur'an'da geçen ifadelerin birçoğu buyruk-yasak, mücmel-mufassal, genel-özel, cennet-cehennem, levh-kalem, va'd-vaîd, havf-reca örneklerdeki gibi çiftler halinde bahsedilmek yoluyla tekrara konu olmuştur. Bununla amaçlanan, Allah haricindeki tüm varlığın çift ve sadece Allah'ın bir ve tek olduğunu bildirmektir."²⁹

Kur'an'ın mesânî özelliğiyle ilgili olarak tekrar ve çift/ikili vurgusundan başka; dinleyenin Kur'an'dan bıkmaması³⁰, Kur'an'ın bıkmaksızın sürekli okunabilir bir kitap

²¹ Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fî 69efsiri'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993), 5/94.

²² es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 7/221.

²³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 12/249.

²⁴ Bkz. es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 7/221; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 5/94; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 4/65.

²⁵ el-Mülk 67/4.

²⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/386.

²⁷ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986), 4/118.

²⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 4/65.

²⁹ Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihu'l-Gayb)* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1995), 8/212.

³⁰ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/386.

olması³¹, bunca zamandır okunup tekrarlandığı halde eskimemesi, zamanın geçmesiyle hükümsüz olmaması³² ve her zaman devşirilmeyi bekleyen ve tazeliğini hiç yitirmeyen bir turfanda gibi olması³³ yorumları da yapılmıştır.

Tüm bu yorumlar bağlamında, mevzubahis iki ayette Kur'an'ın bir sıfatı olarak geçen mesânî kavramı özetle; "Allah haricindeki her varlığın çift, sadece Allah'ın tek olduğunu anlatan tevhid inancının ve diğer ilâhî öğretilerin, inananlarca tam manasıyla özümsemesi amacıyla çeşitli konuları ikili bir üslup sistemiyle tekrarlanan ve bununla birlikte devamlı okunup bundan asla bıkmayan"³⁴ biçiminde tanımlanabilir.

Diğer taraftan, Hicr Suresi 15/87. ayette geçen "seb'an mine'l-mesânî" ifadesindeki "seb' (yedi) konusunda farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu sayının mesânî kelimesiyle olan anlam örgüsüne geçmeden önce etimolojik kökenine ve Kur'an'daki sıra dışı kullanımına değinmenin yararlı olacağı görüşündeyiz. سبع (s-b-a) kökünden türetilmiş olan "seb'" kelimesinin aslı sayıdır³⁵ ve doğal olarak bu da Arapça'daki "yedi" rakamına tekabül etmektedir. Ayrıca aynı kökten türeyen çeşitli fiil kalıpları yırtıcı hayvanlara ilişkin bazı tali manalar ihtiva etmekle birlikte, aslında "herhangi bir grubun yedinci bireyi olmak, bir işi yedi defa gerçekleştirmek, ipi yedi kat yapmak"³⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

Bununla birlikte Kur'an öncesi Araplar arasında, seb'/yedi ve seb'ûn/yetmiş sayısının değişik bir kullanım sahası da olduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak bu insanların; yedi ve yetmiş sayılarını (hatta tekli sayılarda yediyi ve onlu sayılarda yetmiş) "çokluk ve artış" anlamında kullandıklarına,³⁷ bir ifadeyi abartmak istediklerinde bu sayıları tercih ettiklerine³⁸ ve bu sayıların onların katında sembolik bir anlam taşıdığına³⁹ tanık olunmaktadır. Nitekim o dönem insanının "ona yetmiş yıl kelam etmeyeceğim" biçimindeki hitabının yine onlar tarafından "ona hiçbir zaman laf atmayacağım"⁴⁰ olarak anlaşıldığı görülmektedir.

Seb'/yedi sayısının Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında, ilk etapta herhangi bir sayı gibi görünse de diğer sayılardan farklı bir özellik taşıdığı hemen anlaşılacaktır. Bu sayı Kur'an'da 22 defa, yetmiş sayısı ise üç ayette geçmektedir.⁴¹ Örneğin gökler yedi kat olarak düzenlenmiş,⁴² Yusuf suresinde konusu geçen melik rüyasındaki zayıf ve semiz inekler, kurumuş başaklar ve yeşil başakların sayısının yedi olduğu belirtilmiş,⁴³ ilgili rüya Hz. Yusuf

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 7/140.

³² Muhammed Çelik, *Kur'an Kur'an'ı Tanımlıyor* (İstanbul: Şule Yayınları, 1998), 276.

³³ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 111.

³⁴ Mustafa Öztürk, "Kur'an'da 'Seb'-i Mesânî' Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi* 38/1 (2002), 113.

³⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 325.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/1924-1925; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 938-939.

³⁷ Ebü'l-Ferec Cemâlüddin İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1987), 2/478.

³⁸ Ebû Muhammed El-Hüseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992), 2/315; Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl (Tefsîru'n-Nesefî)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995, 2/138; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/387.

³⁹ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/205.

⁴⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/140.

⁴¹ Muhammed Fuat Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 340.

⁴² el-Bakara 2/29; Fussilet 41/12; et-Talâk 65/12; el-Mülk 67/3; Nûh 71/15.

⁴³ Yûsuf 12/43.

cihetinden de yedi bereket ve yedi yokluk senesi şeklinde yorumlanmış,⁴⁴ cehennemin yedi kapısı olduğu bildirilmiş,⁴⁵ Allah'ın kelimelerinin sonsuzluğunu ifade bağlamında yedi deniz tabiri kullanılmış⁴⁶ ve Âd kavminin helaki için kasırga yedi gün estirilmiştir.⁴⁷ Diğer taraftan Allah'tan af dilemeleri için Hz. Musa'nın topluluğundan yetmiş kişiyi seçtiği bildirilmiş,⁴⁸ münafıklara atıf yapılarak Hz. Peygamber'e hitaben "Dilersen yetmiş defa onlar adına mağfiret dile; buna rağmen Allah onları asla affetmeyecektir."⁴⁹ buyurulmuş ve cehennemliklerin bağlanacağı zincirlerin yetmiş arşın olduğu söylenmiştir⁵⁰.

Dolayısıyla yedi ve yetmiş sayısına dair Kur'an'daki bu örnekler bağlamlarıyla beraber ele alındığında; bir bölümünde yedi ve yetmiş kelimesinden kastedilenin sayı olduğu, bir kesiminde de ilgili sözcüklerin "çokluktan kinaye" şeklinde tasarruf edildiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Nitekim hacda kurban kesmeye gücü yetmeyenlerin tutması gereken oruç sayısı hakkında zikredilen yedi sayısı⁵², Hz. Musa'nın Allah'tan af dilemek amacıyla topluluğundan seçtiği kişilerin sayısını açıklamak için kullanılan yetmiş sayısının⁵³ reel bir sayı olduğu aşikârdır. Bunun aksine Allah rızası için infak edenlerin, kendisinden yedi başak çıkan ve her başakta yüz tane bulunan bir buğday tohumuna benzetildiği ayetteki yedi sayısının⁵⁴, münafıkların asla bağışlanmayacaklarıyla ilgili kullanılan yetmiş sayısının⁵⁵ ve cehennemliklerin bağlanacağı zincirlerin yetmiş arşın olmasının⁵⁶ kesret/çokluk ifade ettiği ortaya çıkmaktadır.⁵⁷

Yedi sayısının Kur'an'daki kullanımlarıyla ilgili oluşan bu farklı yorum ve anlayışların, "seb'an mine'l-mesânî" tabirinin yorumlanmasına da aynen yansıdığı görülmektedir. Nitekim ilgili kavramı Ali b. Ebî Tâlib (ö. 39/661), Ebû Hureyre (ö. 62/681) ve İbn Abbas başta olmak üzere birçok müfessir Fatıha Suresi olarak açıklamıştır. Çünkü onlara göre Fatıha'nın ayet sayısı yedidir ve namazın her rekâtında okunması da mesânîye işarettir.⁵⁸ Diğer taraftan İbn Mes'ud (ö. 32/652), İbn Ömer (ö. 73/692) ve Mücahid başta olmak üzere birçok müfessir "seb'an mine'l-mesânî" tabirini Kur'an'ın başındaki yedi uzun sure/seb'i tivâl (Bakara'dan Tevbe'ye kadar)⁵⁹, bazıları orta uzunluktaki sureler⁶⁰ ve bir bölümü de ilgili tabiri Kur'an'ın tamamı olarak yorumlamıştır.⁶¹ Bunların aksine bazıları da

⁴⁴ Yûsuf 12/47-48.

⁴⁵ el-Hicr 15/44.

⁴⁶ Lokmân 31/22.

⁴⁷ el-Hâkka 69/7. Ayrıca yedi sayısının kullanıldığı diğer ayetler için bkz. el-Bakara 2/196, 261; el-Hicr 15/87; el-İsrâ 17/44; el-Kehf 18/22; el-Mü'minûn 23/17, 86; Fussilet 41/12; et-Talâk 65/12; el-Mülk 67/12; Nüh 71/15; en-Nebe 78/12.

⁴⁸ el-A'râf 7/155.

⁴⁹ et-Tevbe 9/80.

⁵⁰ el-Hâkka 69/32.

⁵¹ Öztürk, "Kur'an'da 'Seb'-i Mesânî' Kavramı", 106.

⁵² el-Bakara 2/196.

⁵³ el-A'râf 7/115.

⁵⁴ el-Bakara 2/261.

⁵⁵ et-Tevbe 9/80.

⁵⁶ el-Hâkka 69/32.

⁵⁷ Bu ifadelerin temsili olduğu; çokluk, aşırılık, artış ve çoğalmaya ilişkin birer tasvir olduğuyla ilgili yorumlar için bkz. ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/393; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/478; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 2/315; en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, 2/138; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 2/387.

⁵⁸ el-Kurtubî, *el-Câmî*, 10/36; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/68-71; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/413.

⁵⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/68-71.

⁶⁰ er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 19/209.

⁶¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/68-71; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 5/94.

“seb’an mine’l-mesânî” ifadesini Kur’an’ın manaları (emir ve nehiy, müjde ve uyarı, örnekler, kıssalar vs.) olarak açıklayarak yedi sayısını çokluktan kinaye olarak algılamışlardır.⁶² Bu durumda “seb’an”, “çeşitli, birden çok” anlamında düşünüldüğünde, mesânî ile seb’an’ın birbirlerini destekleyen benzeri anlamlar içerdiği sonucuna da varmak mümkündür.

Bu yorumlar içerisinde en isabetli olanının, seb’i mesânî ile Fatiha Suresi’nin kastedildiğini belirten görüşün olduğu söylenebilir. Çünkü tefsirlerin büyük bir kısmında bu yorumun ağırlık kazandığı görülmektedir.⁶³ Sonuçta Fâtiha için “Kur’an’ın Seb’i Mesânî niteliğini en iyi şekilde aksettiren sûredir.”⁶⁴ yorumu isabetli olacaktır. Dolayısıyla, Zümer 39/23’de Kur’an’ın bütünü ifade eden mesânî niteliği, burada (Hicr 15/87’de) daha hususi bir manada kullanılmıştır.⁶⁵

Buraya kadar semantik sahasını belirlemeye çalıştığımız Kur’an’ın mesânî özelliğinin, “tekrar” ve “ikili/çift” olmak üzere iki anlam alanının ön plana çıktığını görmekteyiz.

2. “Tekrar” Anlamıyla Mesânî

Kur’an’da; hayrete düşürmek ve şaşırtmak, korku ve dehşet duygusunu harekete geçirmek, tehdit etmek ve kınamak ve daha da önemlisi anlamı güçlendirmek amacıyla tekrar lafızları ve kalıpları kullanılmıştır.⁶⁶ Fakat bu tekrarlardan söz edilirken neyin tekrarlandığı son derece önemlidir. Onun için Kur’an’da yer alan tekrarları genel olarak “kelime” ve “anlam tekrarı” şeklinde değerlendirmek isabetli olacaktır. Mana tekrarıdan maksat; belli kıssaların, cennet ve cehennemle ilgili konuların, vaad ve vâidle ilgili ayetlerin, Allah’ın isim ve sıfatlarının ve benzeri konuların tekrarlanmasıdır. Başka bir ifadeyle mana tekrarı, bir konunun aynı veya farklı surelerde değişik kelimelerle işlenmesidir ki, buna “konu tekrarı” da denilmesi mümkündür.⁶⁷

Lafız tekrarları ise, Kur’an’ın üslûbu içerisinde çokça geçen ve her birinde orijinallik bulunan söz kalıplarıdır. Bu yönüyle Kur’an’daki lafız tekrarlarını beş grupta incelemek mümkündür:

2.1. Bir Ayet İçerisinde Aynı Lafzın Tekrarlanması

Aynı ayet içerisinde tekrarlanan bu kelimeler; edat⁶⁸, zamir⁶⁹, isim⁷⁰, zarf⁷¹, işaret ismi⁷² ve cümle⁷³ türünden olabilir.

⁶² et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 8/68-71; el-Kurtubî, *el-Câmi’*, 10/37; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 4/414.

⁶³ Örneğin bkz. et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 8/68-71; el-Kurtubî, *el-Câmi’*, 10/37; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, 2/557; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf İbn Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1993, 5/465.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/3076.

⁶⁵ “Seb’i Mesânî” tabiri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Öztürk, “Kur’an’da ‘Seb’-i Mesânî Kavramı”, 103-123.

⁶⁶ Sadık Kılıç, *Kur’an (Dildeki Sonsuz Mucize)* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014), 61.

⁶⁷ Erdoğan Baş, *Kur’an’ın Üslûbu ve Tekrarlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 11.

⁶⁸ el-Bakara 2/7.

⁶⁹ el-Enbiyâ 21/36.

⁷⁰ Âl-i İmran 3/78.

⁷¹ el-Mâide 5/25.

⁷² el-Bakara 2/5.

⁷³ Âl-i İmrân 3/42.

Bu tür lafız tekrarları Kur'an'da en sık rastlanan tekrarlardır.

2.2. Lafzî Tekrarların Ardışık Ayetlerde Gelmesi

Örneğin *الأرض وما فى السموات وما فى الأرض* "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ındır." ayeti, aynı lafız ve cümle ile Nisa 4/131-132. ayetlerinde peş peşe üç defa tekrarlanmıştır.

2.3. Bir Sûre İçerisinde Aynı Ayetin Tekrarlanması

Aynı surede tekrarlanan bu ifadeler, geçtiği her defada kendisinden önce veya sonraki konu nedeniyle bambaşka bir anlama delalet etmektedir. Bundan dolayı bağlam değişikliği, ilk bakışta varlığı düşünülen sıradan bir tekrar havasını da ortadan kaldırmaktadır.⁷⁴ Bu konuda; Rahman 55/13-77. ayetleri arasında otuz bir defa geçen *فبأى آلاء ربكما تكذبان* "Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" ifadesinde Allah Teâlâ, insanlarla cinlere hitap etmekte, onlara lütfedilmiş nimetlerin adeta bir dökümü yapılarak bunlara karşılık olarak nankörlük etmeyi şükretmeleri istenmektedir. Yine Mürselât 77/15-49. ayetleri arasında on defa geçen *ويل يومئذ للمكذبين* "O gün yalanlayanların vay haline!" ifadesi de bağlamın değişmesiyle her defasında başka anlamlara işaret ederek bu kalıp cümleyi usandırıcı bir tekrar olmaktan çıkarmaktadır.⁷⁵

Ardışık iki ayetin aynı surenin farklı yerlerinde tekrarlandığı da görülmektedir. Şuarâ Suresi'deki *ان فى ذلك لآية وما كان أكثرهم مؤمنين وان ربك لهو العزيز الرحيم* "Muhakkak bunda bir ayet vardır; fakat onların birçoğu inanmaz. Şüphesiz senin Rabbin Azîz'dir, Rahîm'dir."⁷⁶ ayetleri, surede sekiz farklı yerde müstakil iki ayrı ayet olarak tekrar edilmiştir. Onun için sekiz farklı yerde tekrarlanan bu iki ayetin her birini bulunduğu konum itibarıyla değerlendirmek tekrarın açıklığa kavuşmasını daha kolay hale getirecektir. Nitekim bu iki tekrar ayetinin geçtiği bağlamın tamamıyla peygamber kıssalarının anlatıldığı yerler olduğu görülmektedir.⁷⁷ Buna göre bu surede nakledilen her bir kıssa sanki tek başına indirilmiş gibidir. Her kıssada diğerine benzer bir ibret şekli bulunmaktadır. İşte tekrar edilen ayet gruplarından her biri gerek kıssanın başında gerekse sonunda bir gerçeği ortaya koymaktadır. Çünkü tekrar, anlamın benlikte yerleşmesine ve kalpte istikrar bulmasına vesile olmaktadır.⁷⁸ Ayrıca bu tekrarların, ilgili peygamberlerin mucizelerine gönderme yaptığı ve onların bu mucizelerini düşünmeyenlerin şaşılacak bir iş yaptıklarına dikkat çektiği de söylenebilir.⁷⁹

2.4. Bir Ayetin Kur'an'ın Değişik Surelerinde Zikredilmesi

Bu konuyla ilgili olarak *ويقولون متى هذا الوعد ان كنتم صادقين* "Doğru iseniz bu vaad ne zaman?" diyolarlar?" ifadesinin altı ayrı surede tekrarlanması örnek olarak verilebilir.⁸⁰ Bu ayetin, her geçtiği yerde bağlamının değiştiği dikkat çekmektedir. İnkarcıların,

⁷⁴ Kılıç, *Kur'an (Dildeki Sonsuz Mucize)*, 63.

⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/427-428.

⁷⁶ eş-Şuarâ 26/8-9, 67-68, 103-104, 121-122, 139-140, 158-159, 174-175, 190-191.

⁷⁷ Bu peygamberler suredeki anlatım sırasına göre Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. Lut ve Hz. Şuayb'dir.

⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/127.

⁷⁹ Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., 2/850.

⁸⁰ Bkz. Yûnus 10/48; el-Enbiyâ 21/38; en-Neml 27/71; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; el-Mülk 67/25.

kendilerine vaat edilen azabın ne zaman gerçekleşeceği yönündeki sorularına farklı üsluplarla karşılık verilmiştir.

2.5. Ardışık İki Ayetin İki Ayrı Surede Tekrarlanması

Kur'an'daki *ام تسالهم أجزا فهم من مغرم مثقلون ام عندهم الغيب فهم يكتبون* "Yoksa onlardan bir karşılık talep ediyorsun da, bunun için kendilerini yüklü bir borç altına mı sokuyorlar? Yoksa gayb onların katında bulunuyor da, (oradan mı alıp) yazmaktadırlar?"⁸¹ ardışık iki ayet iki ayrı surede tekrar edilmiştir. Bu haliyle Kur'an'da konuyla ilgili tek örnektir. Tekrarlanan ayetler bağlamları ile beraber düşünülüp karşılaştırıldığında, iki sure arasında (Tûr ve Kalem Suresi) belli bir mesaj birliğine rastlamak mümkündür. Tekrarın buradaki rolünün, ortaya konan deliller doğrultusunda inançla ilgili sorunları insanların zihnine yerleştirmek olduğunu söylemek isabetli olacaktır.

Kur'an'da kullanılan lafız tekrarları bunlarla sınırlı olmayıp daha fazla örnekleri mevcuttur. Ancak yukarıdaki misallerle yetinilecektir.⁸²

Sonuç olarak; Kur'an'da sıkça kullanılan lafız tekrarlarının Kur'an'ı anlamada önemli pozitif etkileri bulunmaktadır. Ayet ve surelere serpiştirilmiş olan bu tekrarlar; Kur'an'ın daha kolay anlaşılmasına, daha fazla akılda kalmasına, tekrarla ifade edilen bilgilerin zihne daha köklü yerleşmesine vesile olmaktadır. Dolayısıyla bu tekrarlarla Kur'an'ın temel hedefi olan insanlığın hidayete getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

3. "Çift-İkili" Anlamıyla Mesânî

Kur'an'da tevhid odaklı merkezî bir anlam sahası vardır. Merkezde olan bu mana alanı, birbirlerinden kopmuş gibi görünen ayetler arasında harika bir insicam oluşturmaktadır⁸³ ve birbirleriyle içi içe geçmiş bir anlam örgüsü içinde sunulmaktadır.⁸⁴

İşte Kur'an'ın, bir anlamı da "çift-ikili" anlatım üslubu olan mesânî özelliğini bu doğrultuda değerlendirmek de isabetli bir yöntem olacaktır. Buna göre Kur'an, sık sık çift/ikili bir anlatım üslubu takip etmiştir. Esasen bu, "*Her şeyi çift yarattık ki, öğüt ve ibret alabilesiniz.*"⁸⁵ ayetinin de belirttiği gibi mahlukatın yasasıdır. Onun için insan tasavvuruna da daha ilk baştan bu çift/ikili sistemle kavrama yetisi yerleştirilmiştir. Eşya idrak alanına bu sayede girer ve mahiyeti bu sayede kavranır. Ancak Kur'an'da, eşi ve benzeri olmadığı için mukayese edilmeden ve zıttı ile anlatılmayan tek tema Allah'ın bizzat kendisidir. Kur'an'ın çift/ikili anlatım üslubu niteliğinden maksat; doğru ve yanlış, güzel ve çirkin, müspet ve menfi gibi olguları birlikte ele alan muhtevasıdır. Nitekim inanç-inançsızlık, korku-ümit, merhamet-azap, dünya hayatı-ahiret hayatı, mutluluk-üzüntü, muştı-ihtar gibi konular devamlı beraber dile getirilmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) konuyu özetleyen şu ifadeleri dikkate şayandır: "Kur'an'da yer alan ifadelerin birçoğu buyruk-yasak, mücmel-mufassal, genel-özel, cennet-cehennem, va'd-va'id, havf-recâ gibi örneklerde görüldüğü üzere çift olarak anılmak yoluyla tekrarlanmıştır. Bu husustan

⁸¹ Bkz. et-Tûr 52/40-41; el-Kalem 68/46-47.

⁸² Kur'an'daki tekrarlarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Baş, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, 136-249.

⁸³ Abdülbaki Güneş, *Kur'an'da Bütünlük Mucizesi* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014), 80.

⁸⁴ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları, 1993), 49.

⁸⁵ ez-Zâriyât 51/49.

kastedilen, Allah haricindeki tüm varlığın çift ve sadece Allah'ın bir/tek olduğunu bildirmektir.”⁸⁶

Hatta bu bağlamda, Kur'an'da geçen bazı çift/ikili kavramların sayıları bile aynıdır. Örneğin dünya ve ahiret 115, hayat ve ölüm 145, melek ve şeytan kelimeleri 88'er defa kullanılmıştır.⁸⁷

Kur'an'ın dil ve üslup yönünden takip ettiği bu çift/ikili anlatım yöntemini dört başlıkta incelemek mümkündür:

3.1. Aynı Ayetteki Çift/İkili Anlatım

İnanç, ibadet ve ahlak ilkeleri başta olmak üzere Kur'an'ın beyan buyurduğu birçok konunun girift bir tarzla ortaya konduğu bir gerçektir. Kur'an'ın bu anlatım biçiminin aynı zamanda muhatabı usandırmayan, onu durağanlaştırmayıp bilakis anlayışını güçlendiren ve derinliğine düşündürülen bir nitelikte olduğunu da belirtmek gerekir. Ayetler içerisindeki konular muhataba aktarılırken, çift/zıt kavramlar yan yana verilerek konunun zihinde kıyas yoluyla kavranması amaçlanmaktadır.⁸⁸ Kur'an'ın tevhid merkezli ve hidayet amaçlı anlatım yöntemi göz önünde bulundurulduğunda, aynı ayette işlenen ve bu konuda öne çıkan çift/ikili kavramları şu şekilde özetlemek mümkündür:

3.1.1. Dünya-Ahiret Hayatı

Kur'an insanın yaşamını, dünya ile başlayan ve ahiretle sonsuza uzanan bir çizgi olarak değerlendirmektedir. Birçok ayette, dünya hayatının geçici ve ahiret hayatının kalıcı olduğu ifade edilirken karşılaştırmalı bir yöntem kullanılmaktadır. Örneğin; “*Dünya hayatı ancak oyun ve eğlenceden ibarettir. Müttakiler için ahiret diyarı şüphesiz ki daha hayırlıdır. Hala aklınızı kullanmıyor musunuz?*”⁸⁹ ayetinde bu durum açıkça anlatılmaktadır.⁹⁰

3.1.2. Hidayet-Dalalet

Kur'an'ın nihai hedefi olan insanların hidayeti konusunda; hak yolda olmanın hikmet ve yararlarıyla, batıda kalmanın zararları delilleriyle birlikte bir arada verilmiştir. Bu yolla zihinler kıyasa teşvik edilerek erdemli olmanın yolları gösterilmiştir. Kur'an'a göre insan hem doğruyu hem de yanlış kavrayabilecek bir kuvvet ve yetenekte yaratılmıştır. Buna göre her insanın yaratılışında hidayet ve dalaleti ayırt edebilme kapasitesi vardır.⁹¹ Dolayısıyla ilgili konu, Kur'an'da baştan sona hep bu çift/ikili sistemle işlenmiştir. Nitekim “*Allah, doğru yola ulaştırmak istediği kimsenin gönlünü İslam için ferahlatır/genişletir. Sapmasını dilediği birinin de gönlünde, gökyüzüne/yüksek bir yere çıkıyormuşçasına bir darlık/iç sıkıntısı oluşturur. Allah inanmayanları böylece sıkıntılar içinde bırakır.*”⁹² ayeti, hidayet ve dalaletin bu çift/ikili anlatımına sadece bir örnektir.⁹³

⁸⁶ er-Râzi, *et-Tefsîru'l-kebir*, 8/212.

⁸⁷ Bkz. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres*.

⁸⁸ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 21.

⁸⁹ El-En'âm 6/32.

⁹⁰ Daha fazla örnek için bkz. el-Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; el-Hadîd 57/20; el-Mü'min 40/39.

⁹¹ Ramazan Altıntaş, *Kur'an'da Hidayet ve Dalalet* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1995), 401.

⁹² el-En'âm 6/125.

⁹³ Konuyla ilgili daha fazla örnek için bkz. el-En'âm 6/39; el-A'râf 7/178; Hüd 11/108; en-Nahl 16/93; el-İsrâ 17/15; el-Kehf 18/17; el-Müddessir 74/31.

3.1.3. Şehadet-Gayb

İnsan bir yönü gayba ve bir yönü de şehadete bakan bir varlıktır. Onun için Kur'an, gaybı bir bilgi problemi olarak görmeyip bir var oluş sorunu şeklinde insan idrakine sunmaktadır. Kur'an açısından gayb, insana göre bilinmesi zorunlu bir nesne olmanın ötesinde kendisini var eden aktif bir olgudur, insanın var oluşunun en güçlü belirleyicidir ve en önemlisi imanın sahasıdır.⁹⁴ Şehadet ise beş duyunun sınırları içinde kalan ve bilimin konusu olan görünen varlık alanıdır. Kur'an'a göre insan bu varlık dünyasını araştırmak, anlamak ve bilmekle yükümlüdür.⁹⁵ "O Allah ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, gaybı/gizli olanı ve şehadeti/açık olanı (her şeyi) bilir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir."⁹⁶ ayetinde bu iki kavramın yan yana kullanıldığı görülmektedir.⁹⁷

3.1.4. Erkek-Kadın

Kur'an erkek ve kadının tek bir nefisten yaratıldığını⁹⁸, Allah'ın onların arasına sevgi ve rahmeti yerleştirdiğini⁹⁹ ifade etmiş; Hz. Peygamber de (s.a.s.), erkek ve kadınların birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁰⁰ Dolayısıyla Kur'an; erkek ve kadını zıt değil birbirine ihtiyacı olan ve birbirini tamamlayan bir bütün ve daha da önemlisi eş (çift/ikili) olarak ele almış; sevgi, saygı ve iyiliği esas alarak karşılıklı hakların gözetilmesi, adaletli olunması ve iyilikle muamele edilmesi konularında (kadınlarla beraber daha çok erkekleri muhatap alan) birtakım yönlendirmelerde bulunmuştur.¹⁰¹ "Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık. Birbirinizle tanışmanız diye sizi milletler ve kabileler haline getirdik. Şüphesiz ki Allah nezdinde en üstün olanınız, O'ndan en fazla korkmanızdır. Muhakkak Allah, her şeyi bilendir ve her şeyden haberdar olandır."¹⁰² ayeti başta olmak üzere daha birçok yerde erkek ve kadın arasındaki bu müthiş çift/ikili olma dengesi korunmaktadır.¹⁰³

3.1.5. Zorluk-Kolaylık

İnsanın hayatında inişli çıkışlı halleri vardır. Bunlar, maddî olabildiği gibi manevî de olabilmektedir. Kur'an, insan emek ve çaba sarf ettiği zaman Allah'ın yardımıyla kolaylığa ulaşabileceğini haber vermektedir.¹⁰⁴ Ayrıca Allah, Kur'an'ı ve dini kolaylaştırdığını, insanlar hakkında zorluk değil kolaylık dilediğini, her zorluktan sonra muhakkak bir kolaylık vereceğini de beyan etmektedir.¹⁰⁵ "Kuşkusuz her güçlkle birlikte bir kolaylık vardır. Elbette her zorluğun yanında bir de kolaylık bulunur."¹⁰⁶ ayetinde de görüldüğü gibi, bu iki karşıt kavram geçtiği her yerde birbirine kıyaslanarak yan yana kullanılmaktadır.¹⁰⁷

⁹⁴ Halis Albayrak; *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi* (İstanbul: Şule Yayınları, 1993), 286.

⁹⁵ Bkz. Âl-i İmran 3/191; el-A'râf 7/185; Yûsuf 12/105; el-Gâşiyeh 88/17-20.

⁹⁶ el-Haşr 59/22.

⁹⁷ Konuyla ilgili daha fazla örnek için bkz. et-Tevbe 9/94; el-Mü'minûn 23/92; es-Secde 32/6; ez-Zümer 39/46; Fussilet 41/53; el-Cuma 62/8; et-Tegâbün 64/18.

⁹⁸ en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/186; ez-Zümer 39/6.

⁹⁹ er-Rûm 30/21.

¹⁰⁰ Muhammed İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1936), 4/251.

¹⁰¹ Talip Özdeş, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı* (Ankara: Fecr Yayınları, 2015), 218.

¹⁰² el-Hucurât 49/13.

¹⁰³ Konuyla ilgili daha fazla örnek için bkz. Âl-i İmran 3/195; en-Nisâ 4/124; en-Nahl 16/97; el-Ahzâb 33/35.

¹⁰⁴ et-Talâk 65/4.

¹⁰⁵ Bkz. el-Kamer 54/17, 22, 32, 40; ed-Duhân 44/58; el-Mâide 5/6; el-Hac 22/78; el-Bakara 2/185; et-Talâk 65/7.

¹⁰⁶ el-İnşirâh 94/5-6.

¹⁰⁷ Bkz. el-Bakara 2/185; et-Talâk 65/7.

Kur'an'da aynı ayette kullanılan çift/ikili kavramlar bunlarla sınırlı olmayıp bu örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür. Ölüm-hayat¹⁰⁸, katl-ihya¹⁰⁹, iman-küfür¹¹⁰ bunlardan sadece bazılarıdır.

3.2. Aynı Bağlamdaki (Sibak-Siyak) Çift/İkili Anlatım

Bağlam (sibak-siyak), ayetin gelişi ve öncesi ile sonraki ayetlerden hâsıl olan anlam demektir. Yani bir ayet öncesi ve sonrasıyla beraber değerlendirildiğinde, ortaya çıkan konu ve anlam bütünlüğü o ayetin bağlamını oluşturmaktadır.¹¹¹ Ayetler arası irtibat çoğu zaman sebep-sonuç tarzında meydana gelmektedir. Bazen de ayetlerde, bir olgunun iki ucu yani zıt kavramlar belirtilmek suretiyle anlam bütünlüğü oluşabilmektedir¹¹² Aynı bağlamda işlenen ve bu konuda öne çıkan çift/ikili kavramları şu şekilde özetlemek mümkündür:

3.2.1. Mümin-Kâfir

Kur'an iman olgusunu ele alırken birçok yerde inananların ve inanmayanlarının durumunu aynı bağlamda dile getirmektedir.¹¹³ Hatta mümin-kâfir karşıtlığının sadece bu kelimelerle değil konunun zihinlere daha iyi yerleşmesi için yer yer mecazî ifadelerle de anlatıldığı görülmektedir. Nitekim Kur'an'daki gören-görmeyen,¹¹⁴ ölü- diri,¹¹⁵ gölge-sıcak,¹¹⁶ karanlık-aydınlık¹¹⁷ gibi metaforik anlatımlar, insanların hakikat karşısında aldıkları karşıt tavırları betimleyen önemli açıklamaların başında gelmektedir. Aynı bağlamda ele alınan birçok inanan-inanmayan zıtlığı arasından şu pasaj örnek olarak verilebilir. Bakara Suresi'nin ilk beş ayetinde, Kur'an'ın bazı özellikleri belirtilerek hidayet üzere olan inananların farklı niteliklerinden bahsedilmekte ve onların kurtuluşa erecekleri haber verilmektedir.¹¹⁸ Hemen arkasından gelen *"Kafirler için kendilerini uyarıp uyardırmaman (onlar açısından) fark etmez. Onlar inanmayacaklardır."*¹¹⁹ ayetiyle başlayan ve inançsız kesimin halinden bahseden bağlamın gelmesi konuyu açık bir şekilde izah etmektedir.¹²⁰

3.2.2. Müminin ve Kafirin Ölüm Ânı

Ölüm, Allah'ın her canlıya geçerli kıldığı bir yasadır.¹²¹ İnsanın doğumu kadar ölümü de gerçektir. Ölümden kaçış ve kurtuluş yoktur.¹²² Allah'tan başka her şey fanidir ve yok olacaktır.¹²³ Kur'an'a göre insanlar ölürken hayatlarındaki kazanımlarına göre çeşitli

¹⁰⁸ el-Mülk 67/2.

¹⁰⁹ el-Mâide 5/32.

¹¹⁰ el-Hucurât 49/7.

¹¹¹ Mustafa Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Önemi* (Ankara: Sidre Yayınları, 1996), 77.

¹¹² Abdullah Draz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Mim Yayınları, 1983), 121.

¹¹³ Örneğin bkz. el-Bakara 2/81-82; en-Nisâ 4/150-151-152; el-Mâide 5/35-36, 85-86; Hûd 11/21-22-23.

¹¹⁴ Örneğin bkz. el-En`âm 6/50; Fâtır 35/19; el-Mü'min 40/58.

¹¹⁵ Örneğin bkz. el-En`âm 6/122; Fâtır 35/22.

¹¹⁶ Örneğin bkz. Fâtır 35/21.

¹¹⁷ Örneğin bkz. el-Bakara 2/257; el-En`âm 6/122; İbrahim 14/1, 5.

¹¹⁸ Ebussuûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l- Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1994), 1/35.

¹¹⁹ el-Bakara 2/6.

¹²⁰ İnanmayan grupların özelliklerinin anlatıldığı ilgili bağlam için bkz. el-Bakara 2/6-20.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/34-35; el-Ankebût 29/57.

¹²² en-Nisâ 4/78.

¹²³ el-Kasas 28/88; er-Rahmân 55/26-27.

muamelelere tabi tutulmaktadır. İyi insanlar ölürken meleklerin lütuf ve müjdesine mazhar olurken, kötüler ise meleklerin çeşitli darbelerine maruz kalmaktadır.¹²⁴ Nitekim Vakıa Suresi 56/88. ayetinden itibaren surenin başında değinilen üç grup insanın (ilk iki grup mümin, üçüncü grup ise kafir) ahirette nelerle karşılaşacaklarıyla ilgili mesajlar yer almaktadır. Bu ayetlerde ölüm ânıyla ilgili bilgilendirmeler de bulunmaktadır. Bildirilen bu muameleler, ölmekte olan kişilere ölümleri esnasında melekler tarafından gerçekleştirilecektir.¹²⁵ Buna göre iyilerin ölümü son derece rahat olurken kötülerin ölümü ise bir o kadar sıkıntılı olmaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla mümin ve kâfirin aynı bağlamda işlendiği yerler gibi onların ölüm anlarının da iyi veya kötü olması durumu, Kur'an'ın çift/ikili üslubuna örnek kabul edilebilir.

3.2.3. Cennet-Cehennem

Kur'an, dünyadaki iyi veya kötü geçici hayat şeklinin ahiretteki sonsuz hayat biçimini doğrudan etkilediğini beyan etmektedir. Dünya hayatını Allah'ın isteği yönünde değerlendirenler ahiretteki ödül aşamasını anlatan cennete, Yüce Yaratıcıya sırt çevirerek hareket edenler ise öte dünyanın ceza boyutunu ifade eden cehenneme dahil edileceklerdir.¹²⁷ Kur'an'ın tüm fikrî sisteminde müşahede edilen çift/ikili anlatım üslubu ahiret anlatımında da görülmektedir. Ahiret hayatının ödül yönünü temsil eden cennet ve ceza boyutunu temsil eden cehennem, geldiği birçok bağlamda karşılaştırmalı olarak anlatılmaktadır. Cennet, kendisine son derece özendirilen ve teşvik edilen bir üslupla aktarılırken, cehennem ise gerilimli ve bir o kadar da tehdit dolu bir üslupla açıklanmaktadır.¹²⁸ Diğer taraftan cennet-cehennem ikilisinin Kur'an'da; bilhassa Allah yolunda zorluk, baskı, işkence gören ve bu uğurda mücadele eden müminin cennetlik olma hali ile İslam'a farklı şekillerde düşmanlık ve muhalefet ederek saldırganlık yapan kâfirin cehennemlik olma durumunu açıklamak için birlikte anlatıldığını özellikle belirtmek gerekir. Örneğin, Vakıa Suresi 56/10-40. ayetlerde cennet muhteşem bir üslup ve fevkalade imrendirici ifadelerle anlatıldıktan sonra, hemen sonrasındaki 41-56. ayetlerde ise cehennem, korkunç boyutlarıyla ve tehditkâr bir anlatımla açıklanmıştır.¹²⁹

Kur'an'da aynı bağlamda kullanılan çift/ikili kavramlar bunlarla sınırlı olmayıp bu örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür. Cimrilik-cömertlik¹³⁰, tartıları ağır ve hafif gelenler¹³¹, kitapları sağından ve solundan verilenler¹³² bunlardan sadece bazılarıdır.

3.3. Aynı Suredeki Çift/İkili Anlatım

Bilindiği gibi Kur'an'ın düzeni mutad olanın dışında bir görünüş arz etmektedir. Nitekim Kur'an'daki bir konu aynı ayet veya aynı bağlamda açıklandığı gibi aynı zamanda aynı surenin değişik yerlerinde de açıklanabilmektedir.¹³³ Örneğin evliliğin iki tarafını

¹²⁴ Mehmet Okuyan, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Kabir Kavramı ve Kıyamet-Ahiret Süreci* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 616.

¹²⁵ Ebû Muhammed El-Hüseyn b. Mes'ud el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992), 4/291.

¹²⁶ Daha fazla örnek için bkz. el-Enfâl 8/45-46, 49-50; en-Nahl 16/28, 32.

¹²⁷ Ömer Kara, *Kur'an'da Metafizik Bir Âlem: Cennet* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 11.

¹²⁸ Osman Kara, *Kur'an'da Cehennem* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014), 14.

¹²⁹ Daha fazla örnek için bkz. Yûnus 10/26-27; Hüd 11/106-107, 108; el-Hac 22/19-22, 23-24; ez-Zümer 39/71-72, 73-74; Muhammed 47/12-15;

¹³⁰ el-Leyl 92/5-10.

¹³¹ el-A'râf 7/8-9; el-Mü'minûn 23/102-103; el-Kâria 101/6-7, 8-9.

¹³² el-İsrâ 17/71-72; el-Hâkka 69/19-24, 25-29; el-İnşikâk 84/7-9, 10-13.

¹³³ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 20.

oluşturan ve bir çift olan kadın-koca arasındaki ailevî ilişkilerde; Kur'an'ın bazen erkek tarafından kadına, bazen kadın tarafından erkeğe ve bazen de ortak perdeden birbirlerine öğütleri bulunmaktadır. Nitekim Nisa 4/34. ayetinin, “Allah'ın kendilerine birtakım değişik nitelikler vermesi ve ailenin geçimini sağlamaları nedeniyle erkekler kadınları koruyup kollamakla sorumludurlar. Dürüst/erdemli kadınlar, Allah'ın gözetilmesini emrettiği mahremiyeti/namuslarını kocaları yanlarında yokken bile sadık ve itaatkâr bir şekilde koruyanlardır” diye başlayan bölümünde; önce erkek ve kadının karşılıklı konumları verilmiş olup ayetin devamında ise, “Serkeş tavırlarından kaygı duyduğunuz kadınlara önce öğüt verin, sonra yatakta yalnız bırakın, sonra dövün!” buyurularak koca tarafından geçimsiz hanımına karşı çözüm önerileri sunulmaktadır. Ancak aynı surenin 128. ayetinde ise bu defa geçimsiz ve isyankâr kocaya karşı hanımına yol gösterici çözümler gösterilmektedir. “Şayet bir kadın, kocasının serkeşliğinden veya kendisine karşı ilgisizliğinden kaygılanırsa, karşılıklı bir anlaşma yapmalarında bir beis yoktur.” Dolayısıyla Nisa Suresi'nin farklı iki ayetinde, evliliğin iki tarafını oluşturan ve bir çift olan kadın-koca arasındaki ailevî ilişkilerde oluşabilecek olumsuzlukların çözümünde karşılıklı (çift/iki yönlü) çözüm önerileri sunulmaktadır.

3.4. Farklı Surelerdeki Çift/İkili Anlatım

Kur'an'ın iniş sürecinde nüzul ortamının Kur'an'ın üslubuna yansıdığı bilinen bir gerçektir.¹³⁴ Bu bağlamda, Mekke'de nazil olan ilahi vahiy ile Medine'de nazil olanlar arasındaki üslup farkı, Kur'an'ın mesânî (çift/ikili) özelliği açısından da ele alınmaya değer bir konudur. Bilindiği üzere yirmi üç yıllık risalet süreci, hicretle ikiye bölünen ve Mekke ve Medine dönemi diye adlandırılan iki dönemden oluşmaktadır. En meşhur tanımla, sure veya ayet Mekke veya Medine döneminden hangisinde inmişse oraya ait sayılmaktadır.¹³⁵ Kur'an'ın mesânî özelliğinin ikili/karşılıklı anlam vurgusu bağlamında, Mekke ve Medine üslubunun özelliklerinin kısaca şu şekilde özetlenmesi mümkündür:

Mekke üslup, muhatabın dikkatini çekmeyi önceleyen veciz bir üsluptur. Ayetler kısa ve vurguludur. Muhataba aktarılacak istenenin az ve öz olarak anlatılması amaçlanır. Ayetlerde ses unsuru/seci en yüksek oranda kullanılmıştır.

Medine üslup ise muhataba bir şeyi açıklamayı önceleyen üsluptur. Ayetler Mekke'deki gibi kısa değil uzundur. Muhataba anlatılmak istenen konu ayrıntılı olarak açıklanır. Ayetlerdeki ses unsuru Mekke üsluptaki gibi birincil değildir.

Bu karşılaştırmalı örnekleri değişik açılardan çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla Mekke Kur'an altyapı ve temel, Medine Kur'an ise üst yapı ve binadır. Ayrıca sure ve ayetlerin Mekke ve Medine oluşunun bilinmesi, Kur'an'ı aynı zamanda doğru anlamaya son derece katkı sağladığı da aşîkardır.¹³⁶

Sonuç olarak vahyin nüzul süreci bir bütün olarak düşünüldüğünde; Mekke ve Medine üslubunun kendi arasında son derece uyumlu, ahenkli ve tutarlı bir çift/ikili oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durumu Kur'an'ın mesânî özelliğinin bir yansıması olarak da değerlendirmek mümkündür.

¹³⁴ Celâleddin es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 8.

¹³⁵ Muhammed Abdül-Azim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/135.

¹³⁶ el-Kattân, *Ulûmü'l-Kur'an*, 84-85.

Diğer taraftan, Kur'an'ın farklı surelerinde çift/ikili üslupla işlenen dikkat çekici konulardan biri de terğîb-terhîb/rağbet ettirme-korkutma konusudur. Havf ve recâ/korku ve ümit da denilen bu husus, müminin Allah'ın rahmeti ve azabı karşısındaki tutumunun nasıl olması gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁷ Allah Teâlâ bir taraftan "Ey Elçi! (Benim adıma) de ki: Ey (günah işlemekte) aşırıya giderek kendilerine zulmeden kullarım! Sakın Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmayın. Şüphesiz Allah, tüm günahları mağfiret eder. Muhakkak O Ğafûr'dur, Rahîm'dir."¹³⁸ ve "(İbrahim) şöyle dedi: Rabbinin merhametinden yoldan çıkmışlardan başka kim ümitsiz olur?"¹³⁹ buyururken, diğer taraftan da "Rabblerin azabından emin olunmaz."¹⁴⁰ buyurarak inananları bu konuda itidalli olmaya davet etmektedir. Çünkü Kur'an'a göre inananlar, her konuda ümmet-i vasat/orta yolu tutan topluluk¹⁴¹ olmakla yükümlü oldukları için Allah'ın rahmeti ve azabı konusunda da bu duyarlılığa sahip olmaları gerekmektedir. Allah Kur'an'da kendisini mahza hayr/her türlü hayrın mutlak kaynağı olarak tanıtır¹⁴² rahmeti kendine ilke ve prensip edindiğini¹⁴³ ve rahmetinin her şeyi kapsadığını¹⁴⁴ beyan etmektedir. Bununla beraber her defasında, azabının da çok şiddetli olduğunu hatırlatarak inananların gevşememesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁵

Dolayısıyla mesânî özelliğinin bir yansıması olarak Kur'an'da çift/ikili bir tarz kullanılmakta ve zikredilen durumların sonuçları hakkında ikna edici bilgiler verilmektedir. Nitekim iyi-kötü, güzel-çirkin, doğruluk-sapıklık, hak-batıl, vaad-vaîd ve bunlara benzer birçok çift/ikili kavramın açılımlarıyla birlikte Kur'an'da yer aldığı görülmektedir.¹⁴⁶

Sonuç

Kur'an'ın nazil oluşundan itibaren çok sayıda çalışmaya konu olduğu ve bu araştırmalarda onun daha iyi kavranmasının gaye edinildiği bilinen bir gerçektir. Bu açıdan Kur'an'ın hem lafzı/metni hem içeriği hususunda ortaya konan çalışmalar, onun anlaşılmasına hayli olumlu katkılar sağlamaya devam etmektedir. Bu durumdan bir pay aldığı düşünülen bu araştırma, Kur'an'ın dil ve üslup özelliklerinden sadece bir yönünü içine almaktadır. Çalışmada, Kur'an'ın sıkça kullandığı mesânî özelliğinin birçok açılımı içerisinden ön plana çıktığını düşünülen "tekrar" ve "çift/ikili/karşılaştırmalı" anlatım üslubunun Kur'an'daki yansımalarının neler olduğu konusunda açıklamalar yapıp örnekler verilmeye çalışılmıştır.

Kur'an'da; hayrete düşürmek ve şaşırtmak, korku ve dehşet duygusunu harekete geçirmek, tehdit etmek ve kınamak ve daha da önemlisi anlamı güçlendirmek amacıyla tekrar lafızları ve kalıplarının kullanıldığı görülmektedir. Bu tekrarlar, "lafız/kelime" ve "konu/anlam tekrarı" olarak iki kategoride değerlendirilebilir. Girişte de belirtildiği üzere

¹³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/124.

¹³⁸ ez-Zümer 39/53.

¹³⁹ el-Hicr 15/56.

¹⁴⁰ el-Meâric 70/28.

¹⁴¹ el-Bakara 2/143.

¹⁴² Âl-i İmrân 3/26; Tâhâ 20/73.

¹⁴³ el-En'âm 6/12, 54.

¹⁴⁴ el-A'râf 7/156.

¹⁴⁵ Konuyla ilgili daha fazla örnek için bkz. el-En'âm 6/147, 165; el-A'râf 7/156, 167; el-Mâide 5/98; el-Hicr 15/49-50; el-Mü'min 40/2.

¹⁴⁶ Murat Kaya, *Kur'an-ı Kerim'de İlâhî Azamet* (İstanbul: Yedirenk Yayınları, 2011), 154.

konu/anlam tekrarları ayrı bir çalışma konusu olduğundan bu araştırmanın dışında tutulmuştur. Lafız tekrarlarının, Kur'an'ın üslûbu içerisinde çokça geçen ve her birinde orijinallik bulunan söz kalıpları olduğu söylenebilir. Bu tekrarların Kur'an'da; bir ayet içinde aynı lafzın tekrar edilmesi, lafzî tekrarların birbiri ardından gelen ayetlerde bulunması, bir sûre içerisinde aynı ayetin tekrarlanması, bir ayetin Kur'an'ın değişik surelerinde zikredilmesi ve ardışık iki ayetin iki ayrı surede tekrarlanması şeklinde geldiğine tanık olunmuştur. Ancak aynı ayet içerisinde aynı lafzın tekrarına daha sık rastlanmaktadır. Fakat bu hususun gözden kaçırıldığını ve daha çok müstakil ayetlerin tekrarının araştırmalara konu olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ayetlere ve surelere serpiştirilmiş olan bu lafız tekrarlarının; Kur'an'ın daha kolay anlaşılmasına, daha fazla akılda kalmasına, tekrarla ifade edilen bilgilerin zihne daha köklü yerleşmesine büyük katkılar sağladığı bir gerçektir. Bu bakımdan tekrarların tekit/mesajı vurgulamak, talim, terbiye, tehdit vb. için de kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca bu tekrarlarla, Kur'an'ın temel hedefi olan insanlığın hidayete getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Ayrıca aynı ayetin (veya ayetlerin) değişik surelerde tekrarlanması, onun daha kolay anlaşılmasını sağlayabilmektedir. Fakat o ayet(ler)in, surelerin nüzul seyrine göre kronolojik sıralaması yapılarak değerlendirilmeye tabi tutulması bu anlamaya daha da katkı sağlayacaktır.

Kur'an'ın kolay anlaşılmasına ve hafızada tutulmasına vesile olan lafız tekrarlarının, aynı zamanda ayetler arasındaki tenasübü, ahengi ve insicamı da teyit ettiği söylenebilir. Bu yönden bilhassa ayet tekrarlarında Kur'an'ın adeta hoş bir musiki nağmesi ortaya çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kanaatimizce lafız tekrarları açısından önemle vurgulanması gereken diğer bir husus da, Kur'an'ın aynı lafızları belli yöntemlere bağlı kalmaksızın kendine özgü prensiplere göre tekrarlamış olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada, mesânî özelliğinin lafız tekrarları bağlamında Kur'an'ın orijinalliği kısmen de olsa ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir. Bir başka deyişle Kur'an'ın mucize yönlerinden birinin de lafzî tekrarlar olduğu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan Kur'an'ın varlığa ve olaylara bakış açısını yansıtan anlatımlar birbirleriyle içi içe geçmiş bir anlam örgüsü içerisinde ortaya konmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın mesânî özelliğinin bir anlamı da "çift/ikili/karşılaştırmalı" anlatım üslubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'ın bu niteliğinden maksadın, iyiyi ve kötüyü, olumlu ve olumsuz birliktedir. Nitekim inanç-inançsızlık, dünya-ahiret, doğru-yanlış, merhamet-azap, buyruk-haram, muştı-ihtar, mutluluk-üzüntü gibi kavramlar birer ikili olarak dile getirilmiştir. Çalışmamız sonucunda bütün bu vaad ve ikazların; bazen aynı ayette, bazen aynı ayet grubunda (aynı bağlamda), bazen aynı surede ve bazen de Kur'an'ın değişik surelerinde karşılaştırmalı bir üslupla geldiği görülmüştür. Kanaatimizce varılan bu sonuç da çalışmanın diğer bir orijinal tarafını oluşturmaktadır. Hatta Kur'an'ın tamamını kapsayan bu üslubun bununla birlikte onun eğitim yöntemlerinden biri olduğu söylenebilir.

Çift/ikili anlatımın temel esprilerinden birinin de konuların kolay, hayatın içindeki tecrübeler üzerinden anlaşılması, mümin kimliği inşa etmek, müminlere farkındalık bilincini vermek, dünya ve ahiret açısından farklılığı kavratmak olduğu da ifade edilebilir.

Kur'an'ın çift/ikili anlatım üslubunu oluşturan kavramlar daha çok karşılaştırmalı bir üslupla anlatıldığı için bu kelimelerin çoğunlukla zıt terimler olduğu sonucuna varılabilir. Zaten çalışmamızda da çoğunlukla bu yönde örnekler verilmiştir. Ancak konunun, eş ve yakın anlamlı kavramlara da tamamıyla kapalı olmadığını düşünmekteyiz.

Tekrar, çift/ikili, övgü, bıkmamak/usanmamak, sürekli okumak, daima taze/yeni kalmak, eskimemek gibi mesânî kavramının içerdiği anlamlar birlikte değerlendirilip mevzuya bu hususlar temelinde bakıldığında; Kur'an'ın bir bütün olarak konuları bıkmıyacak şekilde tekrarlı, karşılaştırmalı ve hep yeni/taze kalacak şekilde usandırmadan anlattığı öne çıkmaktadır. Böylelikle Kur'an; bu tarzıyla insan ve toplumu tedricen, yormadan, bıktırıp usandırmadan süreç içinde ıslahı anlatmakta olup tüm inananlara aynı zamanda Müslüman birey ve toplumun eğitim, ıslah ve kemale erme sürecinin nasıl yürütülmesi gerektiğini de öğretmiş olmaktadır.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*. İstanbul: Şule Yayınları, 1993.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 1993.
- Altıntaş, Ramazan. *Kur'an'da Hidayet ve Dalalet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1995.
- Baş, Erdoğan. *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Bayındır, Abdulaziz. *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2018.
- el-Begavî, Ebû Muhammed El-Hüseyn b. Mes'ûd. *Meâlimü't-tenzil*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1976.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail. *es-Sihâh tâcû'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, (thk. Şehâbeddin Ebû Amr), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988.
- Çelik, Muhammed. *Kur'an Kur'an'ı Tanımlıyor*. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.
- Çetin, Abdurrahman. "Kur'an'a Göre Kur'an'ın İsim ve Sıfatları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5. (Bursa: 1993), 67-101.
- Derzeze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. çev. Vahdettin İnce, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Draz, Abdullah. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. çev. Salih Akdemir, Ankara: Mim Yayınları, 1983.
- Dumlu, Ömer. *Kur'an-ı Kerim'de Salâh Meselesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992.
- el-Endelûsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf İbn Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- el-Fîruzâbâdî, Muhammed b.Yâkub. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Güneş, Abdülbaki. *Kur'an'da Bütünlük Mucizesi*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- Güneş, Abdülbaki. *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. (y.y.), ts.
- İbn Hişâm, Muhammed. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1936.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Kuveyt: Cem'iyetü Ahyâi't-Türâsî'l-İslâmiyyi, 1998.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1987.
- el-İmâdî, Ebussuûd Muhammed b.Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1994.
- el-İsfehânî, Râgıp. *el-Müfredât fi garîbî'l-Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Kara, Osman. *Kur'an'da Cehennem*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.
- Kara, Ömer. *Kur'an'da Metafizik Bir Âlem: Cennet*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.

- el-Kattân, Mennâ Halil. *Ulûmü'l-Kur'an*. çev. Arif Erkan, İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- Kaya, Murat. *Kur'an-ı Kerim'de İlâhî Azamet*. İstanbul: Yedirenk Yayınları, 2011.
- Kılıç, Sadık. *Kur'an (Dildeki Sonsuz Mucize)*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- en-Nesefî, Abdullah b.Ahmet b.Mahmud. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl (Tefsîru'n-Nesefî)*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Özdeş, Talip. *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an'da 'Seb'-i Mesânî Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi* 38/1. (Ankara: 2002), 113.
- er-Râzî, Fahreddin. *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihu'l-gayb)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Önemi*. İstanbul: Şule Yayınları, 1994.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Tefsire Giriş*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- es-Suyûtî, Celeleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr. *ed-Dürü'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.
- es-Suyûtî, Celeleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr. *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*. Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- es-Suyûtî, Celeleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr. *el-İtkân fî Ulûmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995.
- Ünver, Mustafa. *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Önemi*. Ankara: Sidre Yayınları, 1996.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Yıldırım, Celâl. *İlimin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd İbn Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1957.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdül-Azim. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.